# BIZANȚUL ÎN FILTRUL BALCANIC - POEZIE ROMÂNĂ DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

# BYZANTIUM IN BALKANIC FILTER – ROMANIAN POETRY IN THE SECOND PART OF TWENTIETH CENTURY

**Carmen DĂRĂBUȘ**
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca/ Technical University of Cluj-Napoca,
North Academic Centre of Baia Mare
"St. Kliment Ohridski" University of Sofia

e-mail: carmencerasela@yahoo.com

**Abstract**: *Talking about Balkanism in Romanian contemporary poetry means to betray, to a certain extent required by degradation or alteration, some literary themes and motifs. Finding ourselves in a geographical area of cultural contaminations, the influence of other peoples in Balkans comes naturally: the nostalgia of Byzantium perfection, continuous reporting at an ideal time, abstraction of the chronology. Balkan themes and motives in poetry are identifiable from the early writings of Romanian literature, including the folklore, with Anton Pann, the Vacarescu and Conachi poets – and their ludic descriptivism – , to Ion Barbu, who strikes a metaphysical note in the Balkan motifs, and later, in the second part of twentieth century, with the species of parody. The Romanian native receptivity allowed continuous assimilations without creating an unpleasant heterogeneous feeling. This openness has contributed decisively in a formative way to bring Byzantium on a new soil in a perfect and saturated array; the perfectibility is not possible anymore, so the failure was natural, in a degraded status – Constantinople. Oriental-Byzantine gravity becomes in Oriental-Balkan tragedy or comedy, balance slid to one extreme, sometime becoming ridiculous. Contemporary poetry does not express any more a true lament, but a kind of parody (in ludic poetry) or sheer contempt (in the solemn poetry). The Balkan intelligence is not critical, but creative, with the risk of perpetuating monstrous forms, beyond good and evil. Byzantium established itself through a double filter – for the East and for the West – influencing and being influenced, in turn. Romanian poetry has the full sequence of themes and aesthetic formulae, from tragic to comic, often switching rapidly from one edge to the other, taking into account the old Thracian solemn part, then the proud Byzantium and its absorption in Constantinople – all rolling in a series of formal expressions reflected in themes and vocabulary.*
**Keywords**: Romanian Poetry; Balkanism; Ludic; Byzantium/Constantinople;



BDD-A30863 © 2020 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 08:04:38 UTC)

Influențele balcanice în literatura română s-au manifestat cu o previzibilă consecvență; dacă romantismul, realismul, naturalismul și alte curente literare cu coduri estetice definite în toate spațiile cultural-lingvistice europene, fie și cu decalaje, au avut momente relativ limitate de manifestare în cadrul istoriei literare, temele și motivele balcanice datează de la primele pretenții de literatură ale scrierilor românești: „*balcanitatea* este chenarul necesar în interiorul căruia s-a desfășurat procesul, istoric și el, de supraviețuire și răscumpărare prin artă – *balcanismul* literar și artistic" (Muthu, 1999: 86). Realitatea prinsă de cronicari în paginile lor, fără eforturi ori intenții de finalitate artistică, reflectă un context ce resimțea puternic influența turcă (la cei molodoveni, și influența polonă), dar și cea slavă, încurajată, mai apoi, de dominația fanariotă a aceleiași alternanțe de fast și mizerie, de elanuri nobile nematerializate și de corupție. Eclectismul etnic al compozițiilor imperiale alcătuiesc forme noi prin aculturația specială generată de contaminări culturale – iar această nouă *forma mentis* ivită se comunică și la nivel de structuri artistice.

Dacă la poeții Văcărești și Conachi ori la Anton Pann maniera folclorică nu putea să nu se resimtă uneori până la imitație (lipsa unei tradiții de literatură artistică scrisă, în raport cu cea orală), Ion Barbu reușește să-i găsească o notă metafizică. Această influență s-a grefat pe structura românească până la a face parte din ea. Noțiunea de „balcanism" este, încă, supusă dezbaterii, astfel că e firească manifestarea diversă și în literatura artistică: „În anumite studii de specialitate există neclarităţi privind folosirea termenilor balcanic, Orient, Bizanţ, ceea ce duce la cercetarea diverselor forme de manifestare a balcanismului, ajungându-se la teorii care formulează într-o măsură imaginea Balcanilor, în care balcanic se suprapune peste oriental, având caracteristici negative, cum ar fi cruzime şi bădărănie, instabilitate şi imprevizibilitate" (Popovic, 2015: 138). Amestecul de argou, neolgisme, arhaisme este un dat păstrat în toate momentele desfășurării literaturii de influență balcanică. Spațiul românesc s-a manifestat ca un filtru constructiv în plecarea spre Apus a grecilor, turcilor, albanezilor și a slavilor de sud. Nativa receptivitate românească n-a putut rezista unei astfel de tentații, reflex al unui Bizanț labil, în sensul bun al cuvântului, el permițând continue asimilări, fără a crea o neplăcută senzație de eterogen. Această receptivitate a contribuit hotărâtor formativ la aducerea Bizanțului într-o matrice perfectă, saturându-l; perfectibilitatea neamifiind posibilă, era firesc eșecul, statutul degradat care va fi Constantinopolul, trecând prin faza alexandrină.

Mitologia greacă, rațiunea romană, generosul ortodoxism și debordanta fantezie orientală – toate acestea au creat un spațiu complex, sofisticat intelectual și artistic. La noi a existat o o permanentă interferență între Orientul clasic, al reflexivității, și cel romantic, al reacției hipertrofiate.



BDD-A30863 © 2020 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 08:04:38 UTC)

Gravitatea oriental-bizantinului devine, la oriental-balcanic, tragedie ori comedie, echilibrul lunecă la una dintre extreme, uneori în derizoriu. Filonul liric, chiar dacă uneori diluează, umanizează scrierile, de la Anton Pann la *Cânticele țigănești* ale lui Miron Radu Paraschivescu, la ludicul lui Emil Brumaru și Leonid Dimov – alături de o senzualitate luxuriantă. Totuși, tragismul autentic al lui Teohar Mihadaș ocolește oriental-balcanismul, venind din substratul trac, Bizanțul grec, neslavizat, neturcizat, din cultura greco-romană clasică. De aici poate veni raportul religios-laic la Ioan Alexandru, ortodoxismul dogmatic chiar dacă se refuză rațiunii Renașterii, el conservă spiritul național al popoarelor din Balcani; sub creștinuismul manifest se ascunde drumul până la el – accente păgâne care amplifică magia. Abia târziu se poate face distincția între cele două ipostaze ale Marelui Oraș: Bizanțul încorporat în Constantinopol. Odată trăită etapa alexandrină, este momentul de început al sfârșitului. Acum poetul poate să-și creeze spațiul dorit, Isarlâkul eliberat de patimi violente, un Isarlâk al echilibrului, un fel de Bizanț la scară redusă, fără fastul acestuia, oarecum pestrițat, dar neînvins de către derivatul constantinopolitan. Poezia contemporană nu mai cunoaște adevărata lamentație, ci parodierea ei (în poezia ludică) ori disprețul pentru ea (în poezia gravă). Unii critici, precum Constantin Ciopraga, cred că temele și motivele literare balcanice sunt de natură formală, aproape o imitație, ceea ce este greu de crezut, pentru că dincolo de „balcanismul folcloric, balcanismul anxios (al baladelor), balcanismul jovial (de limbaj) și balcanismul concretizat în forme exterioare" (Ciopraga, 1973: 27) există o profundă consubstanțialitate. De la visul solar al limpezimii mediteraneene, la abulicul, perfidul Levant, reflectat în forma oarecum degradată (el însuși o treaptă decăzută a Bizanțului) în peisajul heteroclit de la nord și sud de Dunăre, cu o certă vocație a parodiei ființând prin ceea ce ironizează, creând artă prin refuzul ei. Dar tragismul nu este unul formal, cu toate că se dorește astfel, pentru că lumea, incapabilă de redresare oricât ar dori să-și ironizeze neputința, este tragică atunci când conștiința ar vrea să recepteze adevărul.

Bizanțul s-a constituit într-un dublu filtru – pentru Orient și pentru Occident -, nu doar influențând, dar și lăsându-se influențat, la rându-i. Poezia românească cunoaște întreaga succesiune de teme și formule estetice, de la tragic la comic, adesea unul la marginea celuilalt, considerând fondul tracic grav, vechi, apoi orgoliosul Bizanț și absorbția lui în Constantinopol – rostogolindu-se într-o suită de formule alexandrine, în lexic și tematică.

A vorbi despre balcanism în poezia contemporană înseamnă a trăda, într-o oarecare măsură, termenul, prin degradarea ori modificarea suferită de temele și motivele ce-l reprezintă. Aflându-ne într-o zonă geografică a contaminărilor culturale, este firească infuzia de influențe ale celorlalte popoare din Balcani, începând cu fundamentul atitudinilor artistice ale tuturor



BDD-A30863 © 2020 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 08:04:38 UTC)

– nostalgia perfecțiunii Bizanțului, raportarea permanentă la un timp ideal, abstras cronologicului. Leonid Dimov pare a-și aminti de puritatea vechii Grecii, când lumina mediteraneeană nu-și începuse dezechilibrul indeciselor umbre din Orient: „Suntem cu toții prinși în lanț,/ Pe străzi absurde, în Bizanț:/ Pe caldarâm pășesc în poante/ Arhimadriți și elegante/ Trecând la rând să se așeze/ lângă leproși/ lîngă obeze/ Cu prune galbene, culese/ Pentru prelungi împărătese/ Deasupră-le, în loc de soare,/ Stă semnul crucii. E răcoare".

Este Bizanțul nepăgânizat, mitic în același timp, cronotop al eleganței și al armoniei, al împlinirii. Același Bizanț îndepărtat ademenește poeții în sclipiri de pietre prețioase, lăsându-se numai întrevăzut, niciodată epuizat prin cunoaștere. Generos, el oferă fiecăruia lumea pe care vrea să și-o închipuie: „Zorii/ reîncep prin grația umidității,/ lumina/ se înfige în vârfurile platanilor,/ și drumul către Constantinopole sângerează poeme" (Dan Mutașcu). Uneori există doar reflexul formal, de icoană bizantină, statică, deci perfectă: „Valeria martiră din Bizanț/ Lăsatu-ți-a un nume pe măsură/ Cu ochi căprii și mari încercănați/ și-un grai blajin în cuvioasa gură" (Ioan Alexandru). Viața cotidiană n-are nimic inefabil în sine, este lipsită de temperatura stărilor abisale. Mit este doar Bizanțul, în rest totul este istorie, trecere. Grația gesticulației lingvistice vrea să salveze ceva din acest inefabil, emblemă a perfecțiunii. Lumea bizantină și emanațiile ei peninsulare se degradează. Conștiința ce presimte decăderea dezechilibrează – de unde turnurile sublim-grotești ale atitudinii balcanice, pendulând între entuziasm și pesimism, neputincios în fața ficțiunii ce refuză să devină realitate. Suficient sieși, Bizanțul moare în impurul Constantinopol: „Peste Constantinopol ninge uriaș/ ca la-nceputul lumii/ și fiecare fulg e un urs alb/ care, vai, nu poate fi vândut în bazare!/ Nompeia, Corint, Patras, Atena, Negropont/ Durazzo, Avalona, Corfu;/ pierdute sunt de o vreme lungă cât o remușcare/ veștile de un galben-canard al acestor cetăți" (Dan Mutașcu). Suflul epopeic nu mai apare în textele contemporane; de vechea speranță de revitalizare nimeni nu mai ține cont, lamentația devine ironie și autoironie. Bizanțul rămâne un teritoriu compensativ: „O, exotism al anilor dintâi,/ Când, ca un fum ne strangula Hymera,/ Când mai visam migdali, măslini, lămâi,/ Și-o insulă din basme;/ O, Cytera" (Tudor George). Cerul Levantului nu provoacă metafizice fioruri cosmice, ci intră firesc în decor, este manevrat de personajele ce-l populează. „Au coborât în lunci de soc/ Sineli din cerul strâns ghioc/ De-un cavaler și-o monahină/ Pe marea râpă levantină" (Tudor George). Plasticitatea acestui tip de poezie aduce elemente parnasiene, simboliste și ludice în același timp. Uneori ritmul folcloric ia locul adresării ceremonioase, demitizare ostentativă: „De unde știi, vasilisă,/ cântecul cu gura-nchisă,/ cine te-a-nvățat dogoarea/ și jocul de-a răpitoarea;/ o scufie, trei scufii,/ dumneata să nu mai fii" (Cezar Baltag). Ludicul, demitizant prin excelență, aduce



BDD-A30863 © 2020 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 08:04:38 UTC)

lumea exotică aproape prin familiaritate; Ion Gheorghe vorbește despre basilisă ca despre o cumătră oarecare, alternând cu descrierea fastuoasă: „Basilisă/ Athenaisa/ În brațe cu fii-sa/ îmbrăcată în mantie de porfiră/ făcând ape de lumină când respiră/ și multă fulguială de lumină în preajmă/ când tușește scuturată de astmă/ pe la cute se vede luciul întunecat/ al căptușelii acelui rece brocart/ [...]/ pe când doi îngeri potrivesc solemn și nezorit/ coroana Sfântului Imperiu de la Răsărit" (Ion Gheorghe). Păstoasa frenezie, unde mișcă haotic mizeria și eleganța, este resimțită și la nivelul limbajului. Proiectele de viitor sunt făcute doar pentru plăcerea pălăvrăgelii, pentru că fantezia poate lucra în voie; cât despre îndeplinirea lor, nimeni nu ia acest lucru în serios.

Verva de cafenea orientală stimulează imaginația, dar tot ceea ce înseamnă temeinicie rămâne departe. Setea de taină și de mister nu este una metafizică, ci una facilă. Indolența și aroganța coexistă în fiecare mască ce populează aceste ținuturi de interferență de o receptivitate ce-i poate fi fatală prin îndepărtarea de ideea de *consecvență.* Romantismul acestei lumi nu lipsește, este unul decadent și languros. Alături șade grotescul carnavalesc al oricărei manifestări publice căreia îi lipsește somptuozitatea. Poetul se scufundă în pitorescul unei epoci, sedus de umbre exotice, șerpuitoare, defilând din trecut ori din depărtări. Emil Brumaru brodează filigranat întoarcerea într-un timp, într-un Bizanț deconspirat, desacralizat – copilăria, impregnată de forme și sonorități balcanice. Există o contemplație a amintirii, o muzicalitate suavă, fără decorurile somptuoase, dar cu o aglomerare de lucruri la îndemâna noastră, refuzând pervertirea lumii prin livresc: „Noi nu vrem să fim geniali/ ci veșnic să spunem: Miorlau!/ Dormind fericiți sub cearșaf/ și fără să scriem vreun rând". Este o adevărată estetică rococo a lenevirii, care nu caută miracolul, ci ochiul face apel la miracolul nativ care se află în noi.

În căderea Bizanțului spre Constantinopol și Levant, în locul mitului perfecțiunii se instituie mitologia plasticității lucrurilor; aici discursul poetic devine speculația sernsurilor lui. Și, ca tot ceea ce se află sub semnul balcanicului, este echivoc. Existând și o dramă a cuvintelor, nu doar a faptelor, în Constantinopolul epuizat totul se contaminează cu ratare. Așa cum observa Mircea Muthu, tragedia lumii balcanice, drama decăderii Bizanțului devine „parodia acestei drame". Vremea curge lent, alternând fastul cu mizeria, într-o risipă pictural-cromatică cu ecouri parnasiene. Există un drum spre sine ca o tentativă a cunoașterii, dar imaginația poetică ocolește rațiunea în desfășurări de un baroc fermecător, care nu descifrează realul, ci îl completează. Vapoarele, trenurile, automobilul sunt adesea invocate, dar ele bântuie doar imaginația, traiectoria artistică spre ținuturi exotice. Dacă realitatea nu este suficient de generoasă, fabulația poate oferi o risipă orgiastică a plasticității. Aici, implicarea socială, prin artă ori prin comuna



BDD-A30863 © 2020 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 08:04:38 UTC)

existență, nu-și are rostul. Inteligența balcanică este creativă, nu critică, existând riscul perpetuării unor forme monstruoase, dincolo de bine și de rău. Levantinul face haz de conceptul de *istorie,* pentru că îl știe fără importanță în planul eternității, veșnic sfârșind în declin. Neputința nu este doar umană, ci și una a istoriei stagnante, incapabilă de-a găsi noi formule de existență, refractară acțiunii, sofisticând totul în mod deliberat (existența interioară și exterioară) pentru a-i servi mai târziu drept motivație a neputinței. Individul, lumea și arta își corespund, ataraxia ucigând cu eleganță praxisul. Lucrurile banale sunt idolatrizate într-o abundență de levănțică, zulufi, catifele, dulcețuri, mătăsuri, brocarturi, zaharicale și luxurianță vegetală. Poezia foșnește, nu se tânguie tragic-patetic: „Dacă ne doare că nu știm ce-i viața/ Când cântă cocoșii la patru dimineața/ Ne putem învești mânta într-un halat/ Cusut cu fir de aur și brocart/ Ori putem privi pe fereastră/ La lumina cea albastră" (Leonid Dimov). De-a lungul vremii, *patternurile*-stereotip care au apărut privitor la Balcani sunt mai ales negative:

„Limbajul comun și, mai nou, istoria mentalităților acceptă *balcanismul* mai mult cu funcție atributivă, de epitet caracterizant și, în plus, cu o conotație accentuat peiorativă. Este, de fapt, efectul contaminării cu termenul de *bizantinism*, văzut și acesta doar pe linia subtilităților excesive (id est=gratuite) sau, mai rău, pe aceea a comportamentului duplicitar, incriminant etic" (Muthu, 1999: 86);

arta intervine, salvator, eludând socialul ori sublimându-l.

Fără pretenția de a corija realul, poeții stilului balcanic se descătușează de contingent (prin vis, prin călătorie – adesea imaginară –, prin narcoza parfumurilor și a culorilor tari), coborând imagini măreț e ori doar fermecătoare peste o realitate meschină: „Tipologicul, atitudinalul și dinamisul concură la amplificarea conținuitistică, precum și la consolidarea estetică a *balcanismului literar*" (96). Parodierea nu este una înverșunată, ci de o infinită tandrețe, fără dispreț, cu înțelegere.

**Referințe:**

Alexandru, I. (1966). *Infernul discutabil/ The Hell Questionable.* București: Editura Tineretului.

Anghelescu, M. (1975). *Literatura română și Orientul/ Romanian Literature and the Orient.* București: Editura Minerva.

Baltag, C. (1983). *Poeme/ Poems.* București: Editura Eminescu.

Brumaru, E. (1974). *Julien Ospitalierul/ Julien the Hospitable.* București: Editura Cartea Românească.

Ciopraga, C. (1973). *Personalitatea literaturii române/ The Romanian Literature Personality.* Iași: Editura Junimea.

Dimov, L. (1973). *ABC.* București: Editura Cartea Românească.



BDD-A30863 © 2020 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 08:04:38 UTC)

Dimov, L. (1977). *Dialectica vârstelor/ Dialectics Age.* București: Editura Cartea Românească.
George, T. (1970). *Balade singaporene/ Singaporean Ballds.* București: Editura Cartea Românească.
Gheorghe, I. (1969). *Cavalerul trac/ Thracian Knight.* București: Editura Tineretului.
Mihadaș, T. (1972). *Trecerea pragurilor/ Switching thresholds.* București: Editura Cartea Românească.
Mutașcu, D. (1974). *Scrisori bizantine/ Byzantine Letters.* București: Editura Albatros.
Muthu, M. (1979). *La marginea geometriei/ At the Edge of Geometry.* Cluj-Napoca: Editura Dacia
Muthu, M. (1999). *Dinspre Sud-Est/ From the Southeast Side,* București: Editura Libra.
Obolensky, D. (2002). *Un Commonwealth medieval: Bizanțul/ A Mediaval Commonwealth: Byzantium.* București: Editura Corint.
Papu, E. (1983). *Motive literare românești/Romanian Literary Motives.* București: Editura Eminescu.
Popović, V. (2015). „Baladesc și oriental în poezia lui Ion Barbu"/"Baladic and Oriental in Ion Barbu's Poetry". În *Studii de Știință și cultură*. Vol. XI, nr. 2. Arad.



BDD-A30863 © 2020 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 08:04:38 UTC)